

Romano Guardini, Vrijheid i.v.m. persoonlijkheid en werk

Uit: Vrijheid, genade, lot. Drie hoofdstukken ter interpretatie v.h. bestaan, Hilversum/Antwerpen 1963

(75) Welke invloed heeft de christelijke houding van vrijheid op de natuurlijke, wat betekent ze voor de ontplooiing van de persoonlijkheid en voor de bevordering van het werk der mensen? (76) De relatie tot de levende God geeft aan de existentie een voortdurend effectief steunpunt, van waaruit ze zich boven zichzelf kan verheffen. Deze relatie verbreekt de ban van het directe bestaan: van de natuur met haar machten, van de menselijke gemeenschap met haar gewelddadigheid, van het geestelijk-culturele leven met de tyrannie van vastgezette waarderings. De remmingen in het eigen innerlijk worden losser, de dingen verschijnen in hun ware wezen en belangrijkheid, de kracht tot overwinning neemt toe.

Ja, wat vrijheid uiteindelijk betekent, namelijk in de heerschappij over de eigen handeling toebehoren aan zichzelf, wordt in waarheid pas ten overstaan van God verwerkelijkt, want de mens is eindig, maar eindig zijn betekent zijn ten overstaan van God. Zodra de mens niet bereid is, voor het aanschijn van God te bestaan, wordt hij de slaaf van de verleiding van de natuur en ziet af van zijn persoon-zijn om op te gaan in het leven van de soort, resp. in het verband van het wereldgeheel, zoals het naturalisme in al zijn vormen dat doet ofwel hij handhaaft wel zijn vrijheid, maar overdrijft die tot in het absolute en stelt zich op één lijn met God, zoals dit in het pantheïsme van de middeleeuwen en in de filosofie van de nieuwere tijd, vooral in het idealisme, telkens weer gebeurd is. Hiermee wordt echter de echte vrijheidshouding vernietigd, want deze omvat enerzijds de moed tot het werkelijk vrij-zijn, met alles wat dit aan verplichting en gevaar met zich brengt, en anderzijds de zelfbeperking tot eindigheid, die slechts onder God en ten overstaan van God zuiver mogelijk is.

De ethiek van de nieuwere tijd beweert, dat de mens, als hij gehoorzaamt aan het gebod van God, heteronoom wordt; en dat het wezen van de vrijheid bestaat in autonomie. Deze bewering omschrijft vrijheid als absolute vrijheid; zet dus de menselijke vrijheid op één met de goddelijke. Zou dit juist zijn, dan zou de gehoorzaamheid aan God natuurlijk de vrijheid van de mens opheffen. (77) In waarheid echter is God alleen God, de mens daarentegen zijn schepsel. De vrijheid van de mens is geschapen; ze verwerkelijkt zich dan ook fundamenteel ten overstaan van God en in gehoorzaamheid aan Hem - te meer, omdat Hij niet alleen de Schepper van het zijn is, maar ook de grondslag der waarheid en de wortel van het goede, zodat de gehoorzaamheid aan Hem geen onderdanigheid aan een superieure macht betekent, maar het doen van dat wat zonder meer het juiste is.

Wat verder die zogenaamde heteronomie betreft, deze bewering berust op een diepe dwaling over God, slechts mogelijk als de mens de omgang met Hem ontwend is. Deze dwaling bestaat in de mening dat God een 'heteros', een 'ander' is. Bij elk ander wezen is het juist, dat het, omdat het niet ik is, dus iets anders is, zodat ik als ik eraan gehoorzaam, gehoorzaam aan iets of iemand anders. Bij God is het niet zo, bij Hem alleen niet, en dit feit is gewoonweg bepalend voor zijn wezen. Zeer zeker is God niet ik; dat beweert de dwaling van het monisme. Maar wat tot deze dwaling leidt, is het verkeerd begrijpen van een waarheid: namelijk dat God niet 'een ander' is, maar degene in wie mijn existentie haar grondslag heeft, mijn waarheid haar oervorm vindt, de zin van mijn bestaan vervat ligt. Als ik kennend, liefhebbend en handelend tot Hem kom, vind ik in Hem mijzelf. Zo betekent gehoorzaamheid jegens God allereerst de erkenning dat ik niet in absolute zin heer en meester over mezelf ben, maar dat integendeel de laatste instantie van mijn handelen in Hem gelegen is; het betekent voorts ook de overwinning van mijn oneigenlijk-zijn, omdat ik, gehoorzaamend, handel volgens mijn ware wezen en dus, goed verstaan, God gehoorzaamend in eigenlijke zin op mijzelf kom te staan.

(78) Hierboven werd gezegd, dat de vrijheid zich ontplooit in de realisering van de waarheid en van het goede - wat betekent hiervoor openbaring en geloof? Helpen ze de mens om tot het wezen der dingen door te dringen? Geven ze hem kracht en beveiliging voor de heerschappij die hem geschonken en tegelijk als taak opgelegd is? Allereerst zullen we moeten herinneren aan een historisch feit, dat in de discussie over de betekenis van het christendom voor de cultuur vaak over het hoofd wordt gezien: dat pas het christendom de geweldige vooruitgang van de Westerse mens in de heerschappij over de wereld mogelijk heeft gemaakt. Deze bewering klinkt ongewoon, want het is bijna een dogma geworden, dat de mens pas naarmate hij zich van de bindingen van het christendom losgemaakt heeft, tot de vrijheid van het kennen en handelen zou komen. In bepaalde stadia van het historische proces is dit inderdaad juist, want die vooruitgang is grotendeels voltrokken tegen het verzet van de christelijk-kerkelijke traditie in, of buiten die traditie. Maar tevens is deze traditie voorwaarde geweest voor die vooruitgang. Pas de boodschap en het werk van Christus hadden aan de gelovige een standpunt gegeven dat enerzijds niet in de wereld opgesloten, anderzijds in de wereld effectief was, en daarmee een vrijheid die tevoren niet verwerkelijkt had kunnen worden. Deze vrijheid was primair religieus van aard, maar werkte door in heel het psychisch-geestelijke leven. Daardoor kreeg de mens die innerlijke onafhankelijkheid van de natuur, die mogelijkheid van aandurven en toegrijpen, waaruit de wetenschappelijke, artistieke, technische cultuur van de nieuwere tijd ontstaan is.

De mens die het geloof verlaten had, bleef aanvankelijk nog beschermd door wat hij binnen het christelijke bestaan had verworven. Het is echter een grote vraag, waar de ondernemingen van de nieuwere tijd op zullen uitlopen, als het houvast van het gelovige standpunt en het beschermende effect van de christelijke levensorde steeds meer verloren gaan. (79) De mens van de nieuwere tijd denkt in dingen van het leven vaak ontstellend primitief. Werkelijke vrijheid is een zeer gecompliceerde zaak; resultaat van initiatief en binding, ogenblik en traditie, zelfhandhaving en zelfverloochening. Ze veronderstelt ordening, uiterlijke en vooral innerlijke existentiële ordening maar staat de mens van de nieuwere tijd in zo'n ordening? Wat zou er gebeuren, als hij tot nu toe nog altijd geleefd had in de nawerking van de oude ordening, maar naarmate deze verdwijnt, op weg was naar een chaos die niet alleen zou bestaan in organisatorische feilen, maar in een verwarring van de fundamentele elementen van het bestaan?

De vroegere mens - zowel de antieke als de middeleeuwse - was ingepast in de directe ordening der dingen. Zijn macht over de natuur was niet wezenlijk groter dan de directe mogelijkheden van zijn lichamelijk-geestelijke organen. De structuren van de natuur werden door hem niet wezenlijk veranderd, en dit is het, wat aan de oude cultuur haar typisch 'natuurlijke' en 'humane' karakter geeft. Dit aangepast-zijn aan het natuurlijke en menselijke ging verloren, toen hij leerde, op grond van exacte inzichten en methoden de structuren van de natuur te ontbinden en haar energieën en stoffen beschikbaar te maken voor willekeurige doeleinden. Nu kwam er een andere kant van zijn wezen te voorschijn, de 'in-humane' mens, die niet eerbiedig-gehoorzamend maar meedogenloos-beheersend tegenover de natuur staat, en de oude wereld viel uiteen.

Hiermee heeft hij de vroegere basis van het bestaan verlaten en zich gewaagd in het willekeurige en onbeschermd. (80) Hij ontbindt, stelt samen, past toe, construeert, geleid door de wil om absolute heer en meester te zijn van zichzelf en van de wereld en een werk op te bouwen dat niet meer, zoals het vroegere, de oorspronkelijke structuren van de natuur voortzet of omvormt, maar een autonome vormgeving van zijn geest is. Deze zelfde mens heeft zich ook losgemaakt van de openbaring. Haar waarheid is voor hem niet meer de norm van zijn leven. Als hij echter sinds enige tijd begonnen is, met een beroep op de vroomheid van vóór- en buitenchristelijke culturen weer te spreken over 'goden' en naar een religie van het puur aardse bestaan te zoeken, dan vergeet hij dat alle goden die wij kennen, de oude, niet wetenschappelijk of technisch opengebroken natuur en de daarmee corresponderende houding ten opzichte van die natuur veronderstellen.

Bestaan er echter andere goden? Nadat de mens, daartoe in staat gesteld door de vrijheid van de verlossing, eenmaal de volledige heerschappij over de natuur op zich heeft genomen, zijn er geen goden meer mogelijk. Wat overblijft, is de keuze tussen de levende God van de openbaring en de zelfvergoding van de mens die met zichzelf en de wereld alleen staat als dit tenminste niet ook slechts een tussenstadium is en in waarheid alles uitloopt op een empirisme in zijn naakte vorm. (81) Als echter de Schepper en Heer der wereld werkelijk bestaat, en zijn schepselen uiteindelijk slechts gehoorzamen aan de heerschappij van de mens, zolang deze zelf zijn Heer kent? Als al de schijnbare heerschappij uiteindelijk willekeurig is? Moeten dan niet de natuur van de dingen en zijn eigen natuur zich op vreselijke wijze wreken op de mens en van hem, terwijl hij hun meester meent te zijn, hun slaaf, misschien de speelbal van hun hoon maken?

Dit zijn vragen die door het dogma van de autonomie van de mens onderdrukt worden; maar het innerlijk voelt ze en de zaakwaarnemers van het leven, opvoeders en artsen, beginnen te vermanen dat men niet kan doen alsof het bestaan in orde is, als het dat in waarheid niet is. De mens heeft de volledige heerschappij over de wereld slechts op zich kunnen nemen, omdat de christelijke vrijheid hem daartoe in staat gesteld heeft. Dat hij dit gedaan heeft, was in orde; het stemde overeen met de opdracht die aan het nieuwe tijdvak was gesteld. Maar deze opdracht kan hij slechts dan op de juiste wijze uitvoeren, als hij die vrijheid, de zekerheid van haar standpunt en de waarheid van haar zijnsrelatie behoudt. (82) De realisering van de waarden, de verovering van de werkelijkheid, de schepping van het werk gebeurt niet eenvoudigweg, alsof de mens als een apparaat, dat compleet is en klaar om te werken, in contact wordt gebracht met het object en dan inderdaad werkt; maar in dat denken, veroveren, scheppen leeft hij, met drift en hart, met geest en geweten, gaat hij van de ene beslissing met haar consequenties over op de andere, 'existeert' hij. Maar dit betekent, dat dit denken, veroveren, scheppen zelf geleid wordt door de verborgen tendenzen van dit bestaan, in een mate waarvan de primitiviteit van het geloof in de vooruitgang geen vermoeden heeft. Maar wat zijn dit voor tendenzen? Hoe is de diepste gezindheid van de mens?

De absolute voorwaarde voor elk door de geest bepaald leven is de gehoorzaamheid aan de waarheid, de wil om recht te doen wedervaren aan het wezenlijke. Slechts van daaruit ziet het oog juist, staat het handelen in de orde, wordt het werk zo geschapen als het behoort te zijn. Ontbreekt deze voorwaarde, dan gaat alles uiteindelijk scheef. Iets in de mens echter wil geen gehoorzaamheid maar heerschappij; en niet de heerschappij die zelf staat in de gehoorzaamheid aan de Heer van de schepping, maar de absolute macht over de wereld, de dictatuur. Deze wil werkt door in alles; daarom kan het gebeuren, dat er een enorme toren van weten, kunnen en presteren, een geweldige berg van werk wordt opgestapeld, en het geheel toch ten diepste verkeerd gaat. En zo is het ook. De mens van de nieuwere tijd voelt - de wakkere bewust, de oppervlakkige in de vorm van een diepe ontevredenheid - dat hij schade lijdt aan alles, aan lichaam, aan ziel, aan het hart, aan de geest. Hij voelt dat de rechtvaardigende zingevingen ontbreken, de relaties van mens tot mens onbetrouwbaar zijn, de woorden leeg worden, het werk niet klopt. Hij voelt een toenemende afwezigheid van heil.

Dit is geen cultuurpessimisme maar eenvoudige waarheid. De mens kan niet meer eenvoudig 'doorgaan', zonder te vragen naar de voorwaarden voor het juiste leven. (83) (...) De eerste voorwaarde is de oerwaarheid, dat de mens wel, als evenbeeld van God, in staat is om over de wereld te heersen (Gen 1,26), maar in gehoorzaamheid aan de Heer van al het geschapene. Het autonomisme van de nieuwere tijd zegt: wat vroeger vereerd werd als voorrecht van het hoogste wezen, de voorzienigheid, het oordelen over goed en kwaad, de fundering van de waarden - dat alles gaat nu over op de mens, op de wereld. 'God' was ooit nodig, toen de mens niet rijp was. God was de vorm waarin de nog kinderlijke mens zijn eigen macht zag, omdat hij ze anders niet had kunnen verdragen. Nu is de mens mondig geworden; daarom vormt 'God' nu voor hem dé hinderpaal op de weg naar volledige zelfwording. Maar als dit nu onwaarheid en hybris is? Als God God blijft en de mens mens? (...) Openbaring is de gebeurtenis waarin God zichzelf en daarmee de toestand van de wereld onthult. Ze is een gericht en tegelijk genade en nieuw begin. (84) Zo vormt de stellingname ten opzichte van de openbaring kortweg dé beslissing, ook over de mogelijkheid tot echte vrijheid. Deze slaat om in onvrijheid, zodra de heerschappij over de wereld zelf niet in de juiste orde staat.